

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Л. О. Хлебникова, Т. О. Наземнова,
Л. О. Дорогань, Н. І. Міщенко

«Музичне мистецтво»

підручник для 7 класу загальноосвітніх
навчальних закладів

Видавництво «Ранок»

2015

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Л. О. Хлебникова, Т. О. Наземнова,
Н. І. Міщенко, Л. О. Дорогань

Музичне МИСТЕЦТВО

7

Дослідницькі проекти

Робота над дослідницьким проектом передбачає кілька етапів:

- вибір теми;
- добирання матеріалу;
- презентація;
- оцінка результатів діяльності.

Ви вільні у виборі змісту, форм утілення проекту та видів художньої діяльності. Головне, щоб дослідницький проект допоміг вам більше дізнатись про музику та музикантів, краще усвідомити значення культурного надбання українського народу та митців для розвитку світового мистецтва, відчути себе спадкоємцями давньої та надзвичайно багатой культури.

Співоча душа рідного краю

Ця тема допоможе вам зібрати та систематизувати необхідну інформацію про композиторів, виконавців та виконавські колективи, музичні центри, традиції вашої малої батьківщини. На захист проекту можна запросити місцевих майстрів музичних інструментів, аматорський фольклорний колектив або підготувати разом із друзями невеличкий концерт народного співу.

Музична класика в нашому повсякденні

Захоплива тема цього проекту дозволить вам виявити музичні вподобання користувачів мобільних телефонів, зібрати відомості про «біографії» класичних музичних творів, що є популярними у рингтонах (мелодіях дзвінка), підготувати прослуховування та виконання деяких із них, щоб відтворити початковий музичний образ, замислений і створений безпосередньо самим композитором.

Музичний театр: від минулого до сьогодення

Під час опрацювання цієї теми ви зможете простежити шлях перетворення й оновлення різних жанрів музичного театру (опери, балету, мюзиклу) протягом кількох століть.

Презентуючи результати дослідження, доцільно продемонструвати власні уявлення про історію музичного театрального мистецтва, виконавши разом із друзями фрагменти постановок.

Л. О. Хлебникова, Т. О. Наземнова,
Н. І. Міщенко, Л. О. Дорогань

Музичне МИСТЕЦТВО

Підручник для загальноосвітніх
навчальних закладів

7

Видавництво «Ранок»
2015

УДК 78(075/3)
ББК 85.31я721
Х-55

За загальною редакцією академіка Національної академії мистецтва України,
члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України,
РЕКТОРА Київської дитячої академії мистецтв, професора,
НАРОДНОГО АРТИСТА України **М. І. ЧЕМБЕРЖІ**

Рецензенти:

Мельник С. А., кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри методики дошкільної та початкової освіти, КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» Харківської обласної ради;
Макаренко Г. М., учитель музичного мистецтва, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист Харківської ЗОШ №122 I-III ступенів

Умовні позначки

— подумайте і дайте відповідь

— заспівайте

— радимо послухати

— скористайтесь електронним освітнім ресурсом
interactive.ranok.com.ua

Хлебникова Л. О.

Х-55 Музичне мистецтво: підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закладів /
Л. О. Хлебникова, Т. О. Наземнова, Л. О. Дорогань, Н. І. Міщенко. — Х.: Видавництво «Ранок», 2015. — 160 с.: іл.

ISBN

УДК 78(075/3)
ББК 85.31я721

Запрошуємо до діалогу щодо підручника: pidruchnik-2015@ranok.com.ua

© Л. О. Хлебникова, Т. О. Наземнова,
Л. О. Дорогань, Н. І. Міщенко, 2015

© ТОВ Видавництво «Ранок», 2015

ISBN

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика Михайла Вербицького

Вірші Павла Чубинського

Урочисто

Ще не вмер-ла Ук - ра - ї - ни і сла-ва, і во - ля,

Ще нам, брат - тя мо - ло - ді - ї, у - сміх-неть-ся до - ля.

Зги - нуть на - ші во - рі-жень-ки, як ро-са на сон - ці.

За - па - ну - ем і ми, брат-тя, у сво-їй сто - рон - ці.

Ду - шу й ті - ло ми по - ло - жим за на - шу сво - бо - ду,

І по-ка - жем, що ми, брат - тя, ко-заць - ко - го ро - ду.

Дорогі семикласники!

Світ музичного мистецтва — царина гармонії та краси, створена фантазією талановитих людей. Він сповнений мелодій, виразних образів, яскравих емоцій і почуттів. Цей різнобарвний світ прикрашає життя, стирає кордони і допомагає людям краще розуміти природу, одне одного, збагачує наш духовний світ.

Цей навчальний рік стане останнім у вивченні шкільного курсу «Музичне мистецтво». Протягом року ви будете узагальнювати та поглиблювати свої знання з цього предмета, а також дізнаєтесь багато нового про вітчизняну та світову музичні культури, творчу спадщину видатних композиторів і талановитих виконавців. А знайомство зі стильовим і жанровим розмаїттям сучасного мистецтва допоможе вам скласти цілісне уявлення про музичну картину сьогодення.

Підручник складається з двох розділів. Теми першого розділу — «Музичне мистецтво в нашому житті» — присвячені українській музичній культурі, в усі часи нерозривно пов'язаній із національним фольклором.

Другий розділ називається «Новітні музичні явища». У ньому ви дізнаєтесь про становлення сучасної музичної культури, її жанрове розмаїття та новаторство у творчості відомих митців.

Працюючи за матеріалом підручника, ви аналізуватимете пропонувані музичні твори, перевірятимете свої знання з попередніх класів, виконуватимете творчі завдання і проекти. Розширити коло музичних уподобань вам допоможе рубрика «У вільний час», що містить посилання на Інтернет-ресурси.

Музика — коштовне намисто у скарбниці світового мистецтва. І творчість кожного народу є безцінною перлиною в ньому. Українська музика, безперечно, посідає гідне місце серед культурних надбань людства. Тож сподіваємося, друзі, що вивчення її здобутків стане основою вашого культурного запасу, який із часом обов'язково поповниться новими враженнями.

Музичне мистецтво в нашому житті

*Краплинка музики, і оживуть вуста.
Росинка музики, бездонна глибина.
Сльозинка музики, як плач землі, свята.
Криниця музики. Не вичерпнуть до дна.*

М. Бажан

Українська музика: традиції і новаторство

Музичне мистецтво в усі часи прагне розкрити духовність людини як найдорожче, чим обдарувало її життя. Щоб виразити духовні процеси сучасного суспільства і зміни, що відбуваються в ньому, мистецтво шукає і знаходить нові форми, стильові основи й оновлену мову.

Традиції — передавання накопиченого досвіду від покоління до покоління.

Музичні традиції дбайливо зберігаються поколіннями як безцінний духовно-художній досвід і джерело натхнення сучасного мистецтва. Проте ґрунтуватись лише на традиціях мистецтво не може, адже для розвитку йому необхідне постійне живлення новим творчим досвідом. Життя змінюється, і чим далі, тим стрімкіше. Мистецтво, що відтворює його, змінюється разом із ним. Тому традиції нерозривно пов'язані з новаторством. Із плином часу новації перетворюються на традиції, стають класикою.

Новаторство — пошук нових форм і засобів виразності для втілення в мистецтві образів сучасного життя.

Як, на вашу думку, традиції в мистецтві співіснують із новаторством?

Яскравим прикладом новаторства є творчість **Миколи Лисенка**, фундатора української музичної класики. Увібравши в себе традиції української музики попередніх епох, спираючись на багату фольклорну спадщину, композитор загнував традицію, що стала основоположною для вітчизняної музичної культури: тісний зв'язок народної і професійної творчості.

Микола Лисенко
(1842–1912)

Великим надбанням Лисенка було створення національної музичної школи, що дозволило українській музиці посісти гідне місце у світовій культурі.

Нині традиції української народної музики також знаходять відображення в різних жанрах і напрямках сучасного музичного мистецтва.

Фольклорний гурт «Буття»

Відома українська співачка
Ніна Матвієнко

Поміркуйте, у чому ви вбачаєте ознаки сучасності в музиці?

Чи потрібна нашому сучаснику класична музика?

Сучасною музикою зазвичай вважають лише музику сьогодення. Але життєздатність музичної композиції визначається не лише датою її створення, а й тим, наскільки вона відповідає духовним потребам людини в різні часи.

«Справжнє мистецтво не має часових меж», — говорив Платон Майборода. Мистецтво композиторів-класиків перебуває поза часом, воно завжди актуальне і сучасне.

Звернення сучасних музикантів до спадщини видатних майстрів, талановиті обробки відомих класичних творів є тому красномовним доказом.

Українська музика завжди славилася своїми пісненими традиціями. Народна пісня — це безцінний скарб нашої культури. Її краса живе й у сучасній музиці як генетична пам'ять, як мірило нашої духовності.

«Віночок українських пісень» у виконанні Н. Матвієнко

Чому, на вашу думку, Ніну Матвієнко називають берегинєю традицій народної творчості?

Народно-пісенні традиції стали основою творчості багатьох українських митців сучасності. Композитори-піснярі складають натхненні гімни своїй Батьківщині, що зростила їх і подарувала крила.

УКРАЇНА

Вірші та музика Тараса Петриненка

Дороги іншої не треба,
Поки зорить Чумацький Шлях,
Я йду від тебе і до тебе
По золотих твоїх стежках.

Мені не можна не любити,
Тобі не можна не цвісти,
Лиш доти варто в світі жити,
Поки живеш і квітнеш ти!

Приспів:

Україно, Україно,
Після далечі доріг
Вірне серце твого сина
Я кладу тобі до ніг!

Бо ми кохаєм до нестями
І ще не скоро наш кінець,
Ще, може, нашими серцями
Розпалим тисячі сердець.

Ще свічка наша не згоріла,
Ще наша молодість при нас,
А те, чи варте наше діло —
То скажуть люди й скаже час.

Приспів.

Ноти

Запитання та завдання

- * Що таке традиції та новаторство в музичному мистецтві? Чому вони незамінні й однаково важливі?
- * Чому, на вашу думку, творчість М. Лисенка стала основою української національної музичної школи?
- * Як ви розумієте висловлювання П. Майбороди щодо мистецтва?

Пізнаємо разом

Дослідіть творчість одного із сучасних українських композиторів.
У чому проявляється її новаторство?

Невичерпне народне джерело

Основою української музичної культури стали народна творчість, український музичний фольклор. Українському мелосу притаманна широта і наспівність, яскрава виразність та емоційність мелодій, задушевність і простота у поєднанні з характерними ладо-інтонаційними рисами (зміною мажору і мінору), прийомами голосоведіння і поліфонії (багатоголосся).

Провідна роль у становленні української національної музики належить Миколі Лисенку. Серед кращих творів композитора — обробки народних пісень, у яких застосовано принципи народного багатоголосся і куплетно-варіаційний розвиток.

Творчі принципи М. Лисенка в мистецтві продовжили розвивати його талановиті послідовники — М. Леонтович, О. Кошиць, К. Стеценко, Я. Степовий. Вокально-хорова музика стала провідною у творчості цих композиторів. Це обробки народних пісень, кантати, церковна музика, романси, солоспіви.

Обробка — видозміна музичного твору шляхом використання різноманітних засобів музичної виразності.

Видатний український композитор **Микола Леонтович** убачав мету і сенс свого життя в утвердженні національної духовності й культури. Завдяки великому таланту і наполегливій праці він прославив українську музику. Композитор є автором хорових поем, опери «На русалчин Великдень» (яку згодом завершив М. Скорик), обробок понад ста п'ятидесяти народних пісень. Хорові мініатюри Леонтовича й донині є неперевершеними. Це перлини народної пісенності «Щедрик», «Дударик», «Козака несуть», «Гаю, гаю, зелен розмаю» та ін. У них компо-

зитор майстерно поєднав народно-пісенні традиції з власною творчістю.

Дві перлини Леонтовича — «Щедрик» і «Дударик» — є високомистецькими зразками, яким належить видатна роль у жанрі обробки народної пісні. Розвиток коротенької поспівки в справжню музичну поему був сміливим новаторським експериментом композитора. «Щедрик» — дивовижно цілісна і багата емоційними відтінками композиція.

Микола Леонтович
(1877–1921)

Пригадайте, чим вас вразила найвідоміша хорова обробка митця — «Щедрик». Що особливого, на вашу думку, є в цьому шедеврі, який відкрив світові Україну?

Улюбленою піснею композитора був «Дударик». Пісня передає смуток за людиною, якої вже немає, але яка залишила по собі добру згадку.

Олександр Кошиць
(1875–1944)

Українська народна пісня «Дударик» у хоровій обробці М. Леонтовича

Яке враження справила на вас ця хорова мініатюра? Спробуйте відзначити засоби, якими композитор досягає розмаїття хорового звучання.

Одним із найвідоміших митців і соратників Лисенка був **Олександр Кошиць** — талановитий композитор і вчений-

В. Мельниченко. Ой ходить сон коло вікон

етнограф. Кошиць розкрив світові образ обдарованого народу та його найважливіші духовні цінності — волелюбність, поетичне світовідчуття, рідкісної краси пісенність, високу музичну культуру. Серед народних пісень в обробці митця вирізняються жар-тівлива «На вулиці скрипка грає» та колискова «Ой ходить сон коло вікон».

Українські народні пісні «Ой ходить сон коло вікон», «На вулиці скрипка грає» в обробці О. Кошиця (на вибір)

Кирило Стеценко — всебічно художньо обдарована особистість. У своїй творчій діяльності він був послідовником

національного напрямку, започаткованого М. Лисенком. Свого часу композитор організував Перший київський народний хор, дві мандрівні капели, на основі яких згодом виникла капела «Думка».

Важливе місце у творчості Стеценка посідають солоспіви (понад 30 творів) на вірші Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки та інших поетів. Автор дитячих опер «Лисичка, котик і півник», «Івасик-Телесик», п'ятдесяти акапельних обробок колядок і щедрівок, Стеценко був майстром світлого й легкого, ніби акварельного звучання.

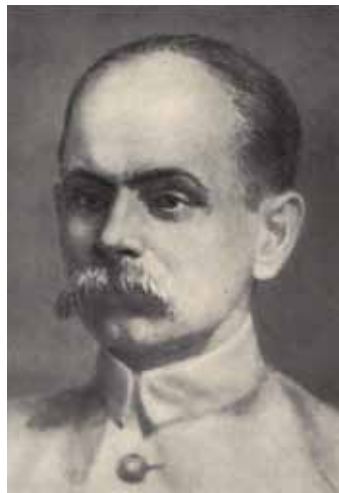

К. Стеценко. Романс «Стояла я і слухала весну» на вірші Лесі Українки

У якому виконанні прозвучав романс? Як у музиці передано тонкі відтінки і нюанси почуттів, виражених у поетичному слові?

Кирило Стеценко
(1882–1922)

П. Балла. Стояла я і слухала весну...
(із серії «Леся Українка»)

Яків Степовий (1883–1921)

Н. Курій-Максимів. Різдвяна казка

Багатьом українським композиторам-класикам притаманні акапельні (тобто без супроводу) обробки народних пісень, гармонізація мелодії, утворення багатоголосся.

Цікавинка

Українську народну різдвяну пісню «Щедрик» дуже люблять в багатьох країнах світу. Із нею зустрічають Різдво в Америці та країнах Європи. Всесвітньою відомою вона стала завдяки геніальному аранжуванню Я. Степового.

До США щедрівка потрапила завдяки композитору, поету і диригенту чеського походження Пітеру Вільхоуському. 1922 року в Нью-Йорку «Щедрик» Леонтовича вперше прозвучав у виконанні хору О. Кошиця. Пісня так сподобалась Вільхоуському, що той написав англійський текст до пісні і назвав її «Carol of the Bells» — «Колядка дзвонів». Відтоді народна щедрівочка, мелодія якої народилася в душі українського народу, стала одним із провідних символів Різдва.

Одним із фундаторів національної композиторської школи і духовним спадкоємцем Лисенка був **Яків Степовий**, композитор

ліричної спрямованості, майстер романсів і солоспівів. У його доробку — камерно-вокальні твори, фортепіанні мініатюри, обробки народних пісень. Особливо виділяється обробка жартівливої пісні «Явтух», представлена композитором як театралізована сценка-дует. Кожен образ має яскраву характеристику: наспівно-лірична партія дівчини й буркотливі розмовні репліки Явтуха.

Українська народна пісня «Куди їдеш, Явтуше?» в обробці Я. Степового

Чим зацікавила вас ця народна пісня? Пригадайте й інші відомі вам твори композитора: «Зоре моя вечірняя» на вірші Т. Шевченка, «Зимонька-снігуронька» на вірші Л. Глібова, фортепіанні обробки народних пісень «Дощик», «Лугом іду».

Творчість Миколи Лисенка і його послідовників відіграла визначну роль у розвитку всієї української музики.

Запитання та завдання

- * Поясніть ознаки жанру солоспіву.
- * Поміркуйте, що означає поняття «традиційна обробка народної пісні». Наведіть приклади з творчості відомих композиторів.
- * Які з обробок народних пісень, що прозвучали на уроці, вразили вас найбільше?
- * Де в наш час можна почути обробки народних пісень? Чи всі вони є традиційними?

Пізнаємо разом

Проведіть у класі конкурс інсценованої української народної пісні.

У вільний час

Перегляньте мультфільм «Ой, куди їдеш, Явтуше?»

<http://www.youtube.com/watch?v=nQYmyMCw2iY>

Визначте особливості жанру української жартівливої пісні.

Витоки української опери

Опера завжди відігравала важливу роль в українському музичному мистецтві. Джерелом для її створення ставали переважно національний фольклор, історичні події та твори видатних українських письменників.

Український театр узагалі розвивався як музичний, бо саме в народних піснях і танцях найяскравіше розкривався український національний характер.

Пригадайте ознаки оперного жанру.
У чому, на вашу думку, полягає національно-просвітницька роль українського оперного мистецтва?

Перші українські опери нагадували драматичні вистави, у яких діалоги дійових осіб чергувалися з музичними номерами — вокальними і хореографічними.

Початком українського оперного мистецтва вважають оперу «Запорожець за Дунаєм» **Семена Гулака-Артемовського**. За жанром «Запорожець за Дунаєм» — лірико-комічна опера,

Сцена з опери К. Данькевича
«Богдан Хмельницький»

Сцена з опери М. Лисенка
«Тарас Бульба»

у якій яскраво розвиваються комедійна (Карась — Одарка) та лірико-романтична (Оксана — Андрій) сюжетні лінії.

Прем'єра опери з великим успіхом пройшла на сцені Маріїнського театру в Петербурзі 1863 року. Виконавцем партії Карася був сам композитор.

Сюжет опери взятий із української минувшини. Після знищення Запорозької Січі 1775 року частина запорожців утекла до Туреччини. Туга українців за рідним краєм, їхні патріотичні почуття і палке бажання повернутися на Батьківщину становлять зміст опери.

Реалістичне втілення в опері українських народних образів, використання скарбів української народної пісенності й танцювальності визначили оперу С. Гулака-Артемівського як один із найвидатніших творів українського музичного мистецтва. «Запорожець за Дунаєм» і нині залишається однією з найвідоміших українських опер.

Семен Гулак-Артемівський
(1813–1873)

Сцена з опери С. Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм»

С. Гулак-Артемівський. Фрагменти опери «Запорожець за Дунаєм»: Дует Одарки й Карася; Арія Андрія «Блаженний день, блаженний час»; Хор «Там за тихим за Дунаєм» (фінал)

Проаналізуйте засоби музичної виразності одного з фрагментів опери. Які враження викликав у вас фрагмент, що сподобався найбільше?

Видатний український композитор **Микола Лисенко** говорив: «...Моя рідна музична культура — це не займане ніким поле, якому потрібен свій орач і сіяч. Йому я й замислив присвятити свої скромні сили». Митець залишив величезний творчий спадок і у багатьох музичних жанрах досягнув вершини досконалості. Джерелом його творчості є українська народні пісня. Упродовж усього життя композитор збирав і творчо обробляв перлини народних мелодій. Згодом українські народні пісні поновому звучали в операх композитора. Тематика опер Миколи Лисенка вражає розмаїттям: *лірико-побутова* («Наталка Полтавка») *історико-героїчна* («Тарас Бульба»), *комічна* («Ніч напередодні Різдва»), *сатирична* («Енеїда»), *казкова* («Коза-Дерева», «Пан Коцький», «Зима і Весна»).

Сцени з опери М. Лисенка «Наталка Полтавка»

Пригадайте відомі вам твори М. Лисенка, які звучали на уроках музичного мистецтва. Які з них вам найбільше запам'яталися і чому?

Як ви вважаєте, чому композитор писав опери лише на національні сюжети?

Особливе місце в оперному доробку композитора посідає «Наталка Полтавка». Саме в музиці М. Лисенка історія кохання селянської дівчини Наталки й Петра та їхня перемога над підступами Виборного і Возного отримала геніальне втілення. Вона виразила найкращі риси національного характеру — моральну чистоту, благородство і мужність головних героїв. Їхні думки і почуття розкриваються через народні пісні, обробки яких здійснив сам композитор. Так, художній образ Наталки втілюється в піснях «Віють вітри, віють буйні...», «Ой я дівчина Полтавка».

М. Лисенко. Опера «Наталка Полтавка»:

Пісня Петра «Сонце низенько»; пісні Наталки

Запитання та завдання

- * У чому полягає особливість українського оперного мистецтва?
- * Чим визначна творчість С. Гулака-Артемівського?
- * Які народні твори стали окрасою опер М. Лисенка? Назвіть найвідоміші опери композитора.

Пізнаємо разом

Створіть міні-виставу на основі одного з фрагментів опер С. Гулака-Артемівського.

Народна основа симфонічної музики

Симфонічна музика — одна з найважливіших царин музичної творчості. За висловом Дмитра Шостаковича, вона «є володаркою музичного царства».

В українській симфонічній музиці простежується тісний зв'язок народної і професійної творчості. Мелодії українських народних пісень часто стають темами великих симфонічних творів. Одним із них є написана в ХІХ ст. «Українська симфонія» **Михайла Калачевського**, музика якої знайома вам із попередніх класів. Прослідкуйте за розвитком і взаємодією відомих мелодій — тем.

М. Калачевський. «Українська симфонія», II частина

Чи впізнали ви мелодії народних пісень? Які вони за характером звучання?

Чи є, на вашу думку, точки перетину в образному змісті творів М. Калачевського та В. Овчинникова?

В. Овчинников. Козак і дівчина

Яскраві народні образи — жартівливо-задеркиуватий («Дівка в сінях стояла») і задумливо-ліричний («Віють вітри, віють буйні») панують у музиці II частини «Української симфонії», виражаючи різні риси українського характеру.

Що ви дізналися про симфонічну музику в попередніх класах? Чим відрізняються жанри симфонії й інструментального концерту?

Наведіть приклади відомих вам симфоній і концертів, у яких звучать мелодії українських народних пісень.

У творчості українських композиторів ХХ ст. симфонічна музика також посідає вагомe місце. Один із найвидатніших майстрів цього жанру — Левко Ревуцький.

Левко Ревуцький — видатний український композитор. Жанрове розмаїття його творчості відзначається близькістю до української народної музики і класичних традицій.

Визначним твором композитора є Друга симфонія, створена 1927 року. Світ її образів — це картини природи, що пробуджується, народне свято, жартівлива сценка, масова хода.

Третя частина — святковий фінал, побудований на мелодіях двох українських народних пісень — «А ми просо сіяли» та «Ой на горі мак». Наприкінці фіналу звучить основна тема всієї симфонії та Першої частини — старовинна мелодія «Ой весна, весниця», що несе в собі відчуття свободи і руху вперед, увінчує фінал прославленням життєдайних сил природи і творчої праці.

Левко Ревуцький
(1889–1977)

Л. Ревуцький. III частина Другої симфонії

Крізь роки ми проносимо вдячність своїм наставникам-учителям. Для них — наші натхненні пісні та глибока шана від вдячних учнів.

СПАСИБІ, ВЧИТЕЛЮ

Вірші та музика Наталії Май

Мій добрий вчителю,
Душа Твоя — криниця,
Скажи мені, чому
Тобі вночі не спиться?
І посивіли скроні
Й сумні Твої уста,
І відлітають вдаль Твої літа!..

Приспів:

Спасибі, вчителю,
Мій давній оберіг,
За те, що я
Вертаюсь на поріг,
За те, що Ти навчив
З добром на світі жить
І за дитинства
Неповторну мить!

Пробач, учителю,
Соколе сизокрилий,
За те, що часом ми
Тебе не розуміли,
За те, що білі скроні
Й сумні Твої уста
І відлетіли вдаль
Твої літа!..

Приспів.

Мій вчителю, вклоняюся Тобі
За Твої добрі очі,
За Твоє велике серце,
За те все добро,
Що Ти посіяв в наших душах!

Приспів.

Ноти

Запитання та завдання

- * Доведіть, що зв'язок народної і професійної творчості є актуальним і для сучасної української музики.
- * Поміркуйте, чому народна пісня часто використовується в симфонічній творчості.

Пісне, душу возвелич!

Виникнення і розвиток жанру козацької пісні пов'язані з історією українського козацтва. У них оспівуються мужність воїнів, їхня відданість Батьківщині, любов до рідного краю. Основний герой цих пісень — оборонець вітчизни, готовий віддати за неї життя.

Пригадайте історичні й козацькі пісні, з якими познайомилися в попередніх класах.

Українські народні пісні «Гей, там на горі Січ іде», «Засвіт встали козаченьки»

Головна тема цих пісень — козацька слава. Поетичні образи, що її втілюють, — це червона калина як символ любові до Батьківщини, висока могила як пам'ятник воїнській доблесті. Загалом символіка козацьких пісень пов'язана з поетичними уявленнями про мужність, силу, міць (образи орла, сокола, дуба, явора).

Мотиви українських козацьких пісень не лише увійшли до народного фольклору. Їхні сюжети та образи цікавили композиторів й знайшли відображення у творах М. Лисенка, К. Данькевича та інших видатних митців України.

Козак Мамай

О. Бубнов. Тарас Бульба

Сцена з опери К. Данькевича
«Богдан Хмельницький»

М. Лисенко. Хори «Засвіт встали козаченьки» і «Гей, не дивуйте, добрії люди» з опери «Тарас Бульба»

Л. Колодуб. Сюїти «Українські танці» (частина 12)

Що поєднує ці твори?

Цікавинка

Черкаський полковник
Максим Кривоніс

Козацька тематика не є випадковою у творчості М. Лисенка, адже рід Лисенків тягнеться від часів Богдана Хмельницького.

Його засновником вважається отаман Вовгура Лис, сподвижник Максима Кривоноса.

Відданість національній ідеї, що передавалася в цьому славному роді від покоління до покоління, яскраво проявилась у творчості композитора.

Відродження народних традицій, що відбувається в наш час, зумовлене підйомом національної самосвідомості українців. Тому з таким ентузіазмом сприймається проведення в Україні етнофестивалів різних напрямів. У жовтні «усіх небайдужих до

Фестиваль «Покрова на Хортиці»

Рок-гурт «Гайдамаки»

відродження українського козацтва і національних культурних традицій» збирає фестиваль **«Покрова на Хортиці»**.

Девіз фестивалю — «Хортиця єднає українців», в його програмі — традиційні козацькі забави, театралізоване видовище «Усі ми, браття, козацького роду», реконструкція козацького бою, виступи творчих колективів. Козацькі пісні звучать як у традиційному виконанні, так і в сучасній обробці. У піснях відчувається міцний духовний зв'язок з нашими хоробрими пращурами.

Пригадайте відомі вам українські рок-колективи, у виконанні яких звучать козацькі пісні.

Пісні рок-гурту «Гайдамаки». Пісні рок-гурту «Kozak-System»

Виступи рок-гуртів «Гайдамаки» та «Kozak-System» характеризують як «Шоу в стилі козак-рок». Частина пісень створені на основі народних, інші — написані самими музикантами, однак у їхньому звучанні є елементи етно-стилістики. Музиканти рок-гуртів у своїй творчості відгукуються на події в Україні, підтримують національне піднесення співвітчизників.

Як ви вважаєте, чи сприяє творчість сучасних колективів формуванню в українців національної ідеї?

ГЕЙ ВИ, КОЗАЧЕНЬКИ

Вірші В. Крищенко

Музика Г. Татарченка

Є і нам про що згадати...
Пісне, душу возвелич.
Ой, була в нас ненька-мати
Запорозька славна Січ.

Круточола наша доля,
Не вода в ній — кров тече,
Козаку найперше — воля,
Козаку найперше — честь.

Приспів:

Гей, ви, козаченьки —
вітер в чистім полі,
Научіть нащадків
так любити волю.
Гей, ви, козаченьки — }
спомин з м'яти-рути, } Двічі
Научіть минулу славу }
повернути. }

Приспів.

А прийшла лиха година —
Впав козак наш у траві,
Щоб іскрилась Україна
На гетьманській булаві.

Приспів.

Обросила землю рана
Із козацького чола,
Щоб неправда помирала,
Щоби правдонька жила.

Приспів.

Ноти

Запитання та завдання

- * Які почуття викликають у вас козацькі пісні? Чи потрібні вони в наш час?
- * Чому, на вашу думку, в операх українських композиторів часто звучать народні козацькі пісні?
- * Яку роль відіграє славнозвісний «Запорізький марш» у житті нашого суспільства?

У вільний час

Перегляньте виступ гурту «Нексі» з піснею «Гей ви, козаченьки!»

<http://www.youtube.com/watch?v=IBHAuFJOnnM>

Як ви вважаєте, чому в українському мистецтві поширена козацька тематика?

Відлуння народної творчості

У творчості **Петра Чайковського** українська тематика посідає вагомe місце, і це не випадково. Відомо, що прадідом композитора був козак Федір Чайка, а його син — дід Петра Ілліча — змінив прізвище на Чайковський. Чи то українське коріння, чи то особливість душевного складу митця відіграли свою роль, але він усім серцем полюбив українську пісню.

Петро Чайковський
(1840–1893)

Пригадайте, у яких симфонічних творах П. Чайковського звучать мелодії українських пісень.

Г. Світлицький. Чайковський в Україні

Відтворення святкової обрядовості України   Рок-гурт «Еней»

Другу симфонію Чайковський створив в українському селі Кам'янка, куди він приїздив на відпочинок. Написана тут музика (опера «Коваль Вакула», Другий квартет, Перший концерт для фортепіано з оркестром) сповнена радощів і проникнута українською народною пісенністю. Особливо Друга симфонія, яку часто називали «Симфонією з журавлем».

Головною темою фіналу Першого концерту стала мелодія української веснянки «Вийди, вийди, Іванку», яка перетворилася на святково-танцювальну тему.

Фінал Другої симфонії — богатирська за розмахом картина святкових народних веселощів. Майже цілковито панує в ньому мелодія української танцювальної пісні «Журавель». Короткий мотив повторюється у творі в дивовижному розмаїтті варіацій. Він звучить то урочисто, то жартівливо, то зухвало й жваво, а часом і грізно. Наприкінці фіналу тема «журавля» звучить надзвичайно стрімко, весело і радісно.

П. Чайковський. Фінал Другої симфонії

Який настрій подарувала вам ця музика? Чому, на вашу думку, композитор застосував саме варіаційну форму розвитку теми?

Однією з чудових рис українського характеру є почуття гумору і вміння веселитися від душі. Народом створено безліч жартівливих пісень, що зображують сценки з життя та яскраві народні характери.

Українська народна пісня «Та орав мужик край дороги» у виконанні гурту «Еней» або капели бандуристів

Чим сподобалося вам сучасне виконання народної пісні?

Нині вітчизняні композитори також звертаються до музичної спадщини українського народу. Яскравим прикладом цього може слугувати творчість Левка Колодуба. Музика композитора широко відома не лише в Україні, а й далеко за її межами. У його творах, зокрема у відомому симфонічному циклі «Українські танці», поєднані класичні й сучасні музичні традиції та яскраво проявляється глибоке знання українського фольклору.

Левко Колодуб

Симфонічний цикл складається з п'яти сюїт, кожна з яких містить кілька частин. У його основі — пісенні й танцювальні народні мелодії. У яскравих «оркестрових картинках» у всій красі розквітає український фольклор: «Козачок», «Гей, там на горі Січ іде», «І шумить, і гуде...» та ін.

Л. Колодуб. «Українські танці» (частина 18)

Чи впізнали ви мелодію народної пісні? Як вона звучить у симфонічному творі? Чому, на вашу думку, композитор часто застосує саме тричастинну будову творів?

Яскравий калейдоскоп народних образів — ліричних, героїчних, жартівливих — передає музика композитора. Симфонічний оркестр майстерно імітує звучання народних інструментів, створюючи атмосферу народного свята.

Запитання та завдання

- * Розкажіть про особисті враження від музики П. Чайковського та Л. Колодуба. Які почуття виникли у вас під час її звучання?
- * Якими засобами передано жартівливий характер пісні «Та орав мужик край дороги» у творі Л. Колодуба?
- * Поміркуйте: які риси національного характеру виражає музика Л. Колодуба?

Пізнаємо разом

Зробіть добірки аудіозаписів українських пісень, що виконувались на різні календарні свята: Різдво, Масниця, Івана Купала, жнива.

У вільний час

Перегляньте відеокліп пісні «Ой на Івана Купала» (вірші І. Пустового, музика Л. Лазаренко).

<http://www.youtube.com/watch?v=DmeGyJJwekM>

Як у цьому творі переплелися народне та професійне мистецтво, старовинні традиції та сучасна музична культура?

Музика Карпат

Неповторна велич і краса Карпат натхненно оспівана українськими митцями. Споконвіку тут дбайливо зберігаються і передаються від покоління до покоління самобутні народні традиції.

Серед музичних творів, побудованих на карпатському фольклорі, — відома вам «Гуцульська рапсодія» Георгія Майбороди, в основі якої лежить мелодія пісні «Верховино, світку ти наш».

Українська народна пісня «Верховина, світку ти наш» на вірші М. Устияновича у виконанні Квітки Цісик

Поясніть жанрові відмінності між заспівом і приспівом. Яку роль у цій пісні відіграє коломийка?

Звучання коломийки як перлини карпатського фольклору надає пісні самобутнього забарвлення. Тісні зв'язки з фольклором притаманні творчості багатьох сучасних українських композиторів.

Й. Бокшай. Карпати восени

І. Труш. Трембітарі

П. Оксентович. Коломийка

Квітка Цісік

Мирослав Скорик — відомий український композитор-новатор, диригент. Чимало його творів побудовано на карпатському фольклорі, яким він дуже захоплювався і який ретельно вивчав. Щоб опанувати його автентичні форми, композитор здійснював тривалі експедиції у найвіддаленіші куточки Карпат. Народна тематика в музиці Скорика набула нового звучаннями.

Мирослав Скорик

Кадр із фільму «Тіні забутих предків»

Кадр із фільму «Тіні забутих предків»

Уперше композитор яскраво заявив про себе в музиці до видатного фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків». Поставлений у 1964 році до 100-річчя письменника Михайла Коцюбинського, цей фільм став легендою українського поетичного кіно.

В основі сюжету трагічна історія кохання гуцульських «Ромео» і «Джульетти» — Івана та Марічки, які належать до ворогуючих родин. У фільмі багато музики: звучать мелодії гір, лісів, струмків і водограїв; обряди та звичаї відтворюються народними виконавцями у первозданному вигляді, а їхньою основою є коломийки — поширений на Гуцульщині жанр народної пісні. У кожній коломийці переживання героїв поєднані з образами карпатської природи. Цей поетичний прийом пов'язаний з давніми віруваннями тих часів, коли люди не віддаляли себе від довкілля.

Ой кувала ми зозуленька
Та й коло потічка.
А хто склав співаночку?
Йванкова Марічка.

Вважається, що за цим фільмом можна вивчати гуцульський фольклор. Хоча М. Скорик написав лише частину всієї музики до кінострічки, вона гармонійно вплітається в загальне фольклорне звучання.

Поєднання зразків гуцульського фольклору із сучасними засобами виразності є характерною ознакою творчого стилю композитора. Після роботи над фільмом «Тіні забутих предків» він продовжує музичне втілення фольклорних образів у «Гуцульському триптиху» — трьох завершених музичних картинах на цей сюжет: «Дитинство», «Іван і Марічка», «Смерть Івана».

Мирослав Скорик. «Іван і Марічка» (II частина «Гуцульського триптиха»)

Зпитання та завдання

- * Чим збагатило вас знайомство з творчістю М. Скорика? У чому, на вашу думку, полягає самобутній стиль його музики?
- * Пригадайте відомі вам пісні українських композиторів про карпатський край.
- * Завдяки яким музичним інструментам музика Карпат набуває особливого яскравого колориту?

Музичний проект

Вивчіть та виконайте на уроці музичного мистецтва народну пісню, що відображає колорит вашої місцевості.

У вільний час

Перегляньте фрагменти кінофільму «Тіні забутих предків».

<http://www.youtube.com/watch?v=vTT7X7jCfEE>

Слухаючи музику, що звучить у ньому, спробуйте відчутти неповторну красу гуцульського фольклору.

Класика української пісні

Українська пісенна культура — явище унікальне та яскраве. Українську пісню легко виділити у загальному музичному звучанні. Її мелодійність і краса, щирість і задушевність зворушують до глибини душі.

Які українські пісні ви любляете співати і слухати — народні чи створені композитором?

Пісні яких українських композиторів вам запам'яталися? Чим вони вам сподобалися?

Наче з бездонного джерела народної пісенності черпають українські митці свої прекрасні задушевні мелодії. ХХ століття подарувало українській культурі цілу плеяду талановитих композиторів-піснярів, майстрів ліричної пісні: Платон Майборода, Ігор Шамо, Олександр Білаш, Ігор Поклад, Володимир Верменич, Іван Карабиць.

Платон Майборода
(1913–1992)

Ігор Шамо
(1925–1982)

Ігор Поклад

Г. Зоря. Рушники. Решетилівські вишивальниці

Лірична пісня — різновид музично-поетичної творчості, що виражає почуття людини.

Вважається, що історія сучасної ліричної української пісні розпочалася з натхненної «Пісні про рушник» **Платона Майбороди**. Більшість творів митця написані на вірші Андрія Малишка, з яким композитора пов'язувала багаторічна дружба і співпраця. У творчому тандемі з'явилися незабутні ліричні шедеври: «Пісня про вчительку», «Київський вальс», «Стежина».

Серед найвідоміших пісень **Олександра Білаша** — «Два кольори» на вірші Дмитра Павличка, «Ясени», «Прилетіла ластівка» на вірші Михайла Ткача та інші перлини сучасної української пісенності.

«Києве мій» **Ігоря Шамо** на вірші Дмитра Луценка — один із музичних символів нашої прекрасної столиці.

Михайло Чембержі

Тарас Петриненко

Олександр Злотник

Незабутні чудові мелодії **Ігоря Полклада** — «Чарівна скрипка», «Доброго ранку», «Пісня про матір» — натхненні гімни життю і любові. Вони стали справжньою класикою української пісні, традиції якої продовжили талановиті творці сучасної української музики: Володимир Івасюк, Михайло Чембержі, Тарас Петриненко, Геннадій Татарченко, Олександр Злотник, Микола Мозговий.

Історія української естрадної пісні починається з творчості **Володимира Івасюка**. Його знаменита «Червона рута» стала не лише символом української естради, а й справжнім національним музичним символом. В основі поетичного змісту — гуцульське повір'я про чарівну квітку, що зацвітає раз на двадцять років і приносить щастя тому, хто її знайде.

Володимир Івасюк
(1949–1979)

В. Івасюк. «Червона рута»

Які почуття панують у пісні?

Р. та Н. Федіни. Червона рута

Розгляньте репродукцію картини. Чи співзвучні її образи з образами «Червоної рути» В. Івасюка?

Джерелами натхнення для Івасюка завжди були краса його рідної буковинської природи та народна пісня. «...Кожна пісня — це перлина. Я не розумію, як можна вважати себе музикантом або просто культурною людиною і не знати українського фольклору... Для мене український фольклор — підручник, написаний геніальним автором», — говорив митець.

«Водограй» — одна з найкращих пісень Івасюка. У ній звучать карпатські мотиви, а побудова традиційна для багатьох народних пісень: заспів наспівного характеру змінює запальний танцювальний приспів.

Котить хвилі наш Черемош,
А куди — не знає,
Поміж гори в світ широкий
Тече, не вертає.
Ми зустрінемося з тобою
Біля водограю
І попросим його щиро —
Хай він нам заграє.

Приспів:

Ой, водо-водограй,
грай для нас, грай...
Танок свій жвавий ти не зупиняй.
За красну пісню на всі голоси,
Що хочеш, водограю, попроси.

Ноти

«Івасюк зробив для України набагато більше, ніж цілі творчі спілки. Масштаб цієї постаті дорівнює Шевченковій», — зазначає Т. Петриненко. Життя талановитого митця трагічно обірвалося в 1979 році. Його загадкова загибель на злеті, у розквіті творчих планів болем відгукнулася у віршах і піснях його друзів.

ВОДОГРАЙ

Вірші та музика Володимира Івасюка

Струни дає тобі кожна весна,
Дзвінкість дарує їм осінь ясна.
І ми заграєм на струнах твоїх —
Хай розіллють вони радісний сміх.

Подивись, як сіру скелю
Б'є вода іскриста,
Ти зроби мені з тих крапель
Зоряне намисто.
Краще я зберу джерела
Й з них зроблю цимбали,
Щоб тобі, дівчино мила,
Вони красно грали.

Приспів.

Цікавинка

«Орфеєм синіх гір» називав В. Івасюка його друг — прославлений український співак Назарій Яремчук. Пам'ять про талановитого пісняра увічнена в назві музичного фестивалю «Червона Рута», який, починаючи з 1989 року, проводиться в Чернівцях та інших містах України. Пісні Івасюка звучать у нашій країні та за її межами, розповідаючи світові про співучий і талановитий український народ. Вони несуть людям «добро, мир і злагоду», як і мріяв славетний український пісняр.

Фестиваль «Червона Рута»

Запитання та завдання

- * Чи можна стверджувати, що джерелом творчості українських композиторів-піснярів є народна пісенність?
- * Як ви розумієте вислів Миколи Гоголя: «Пісні для України — все: і поезія, й історія, і батьківські могили. Хто не пройнявся ними глибоко, той нічого не дізнається з минулого цієї квітучої країни».
- * Поміркуйте, що можна дізнатися про наш народ, познайомившись із піснями українських композиторів.
- * Які з них близькі вам за змістом і характером звучання?

Пізнаємо разом

Підготуйте музичну класну годину про творчість В. Івасюка.

У вільний час

Перегляньте фрагмент музичного фільму «Червона Рута. 10 років потому» і послухайте пісню П. Дворського та В. Кудрявцева «Стожари» у виконанні Н. Яремчука.

<http://www.youtube.com/watch?v=cFhXqzy59DU>

Які почуття виникають у вас під час звучання цієї пісні?

Духовні роздуми на всі часи

Спадщина видатного мислителя і просвітителя **Григорія Сковороди** мала величезний вплив на розвиток вітчизняної культури і освіти. Поет, педагог, філософ, композитор, чий пісні кобзарі та лірники виконували як народні, у своїх творах закликав людей до самопізнання, пошуку добра і правди, морального вдосконалення.

Збірка «Сад божественних пісень», що складається з 30 віршів, які поет називав «піснями», є одним із найцікавіших творів митця.

Пісні збірки за образним змістом умовно можна поділити за 5 підтемами:

- твори, що закликають до самопізнання та морального вдосконалення;
- оспівують красу природи;
- зображують суспільні явища і критикують вади суспільства;

Григорій Сковорода
(1722–1794)

Пам'ятник Г. Сковороді в Києві

- звертаються до окремих осіб;
- вірші до церковних свят, оригінальні псалми.

За характером деякі з творів збірки нагадують релігійні псалми, а деякі — народні пісні. Чимало серед пісень і творів сатиричного звучання.

Цікавинка

Повна назва збірки — «Сад божественних пісень, що проріс із зерен Священного Писання», а її першоджерелами були Біблія та народна творчість. Кожен із віршів доповнюється епіграфом — словами Святого Письма, значення яких розкривається у творі. Епіграф узагальнює зміст поетичного тексту і відіграє роль символічної «зернини», з якої «проростає» кожне дерево саду.

Г. Сковорода. Цикл «Сад Божественних пісень» (на вибір):

Пісня 3. «Весна люба, ах, прийшла!»

Пісня 4. «Ангели, знизайтесь, до землі спускайтесь»

Пісня 9. «Свій смисл усяка голови трима»

Пісня 10. «Всякому городу нрав і права»

Пісня 26. «Поспішай, гостю, поспішай»

Літературно-меморіальний музей Г. Сковороди в смт. Чорнухи, Полтавська обл.

Висловіть свої враження від прослуханих творів. Як ви зрозуміли їхній зміст?

Вікова мудрість не втрачається з часом. Наче зерна, вона проростає в душах наступних поколінь. «Філософія серця» Сквороди вчить нас жити за законами любові й добра, любити й берегти все живе.

ТРИ ПОРАДИ

Вірші Юрія Рибчинського

Музика Ігоря Шамо

Край дороги не рубай тополю,—
Може, та тополя — твоя доля,
Твоя доля світла, тополина,
Наче пісня журавлина...

Не рубай тополю,
Не рубай тополю,
Бо зустрінешся з бідю.
Не рубай тополю,
Не рубай тополю —
Краще принеси ти їй води!

Не ламай калину біля хати,
Бо вона заплаче, наче мати.
І впадуть на трави на шовкові
Серця сльози колискові...
Не ламай калину,
Не ламай калину,
Бо вона в житті єдина.
Не ламай калину,

Не ламай калину —
Краще їй онуків принеси!

Не стріляй у птаха на світанні,—
Може, то любов твоя остання,
Може, то кохання білий лебідь,
Що летів крізь ніч до тебе...
Не стріляй у птаха,
Не ламай ти крила —
Твоє щастя прилетіло.
Не стріляй у птаха,
Не стріляй у птаха —
Краще з ним у небо полети!

Не рубай тополю,
Не ламай калину —
Світлу мрію журавлину...
Збережи назавжди,
Збережи назавжди,
Ти на все життя їх збережи!

Ноти

Дуб, під яким полюбляв працювати Г. Сковорода

Особисті речі та інструменти Г. Сковороди

Запитання та завдання

- * До яких роздумів спонукає вас знайомство зі збіркою «Сад божественних пісень»?
- * Чи є актуальними теми сквородинівських пісень у наш час?
- * Запропонуйте різні художні форми, у яких можна передати образи цих пісень.

Музичний проект

Спробуйте скласти власний варіант мелодії до однієї з пісень Г. Сковороди. Якнайвиразніше відтворіть у ній зміст поетичного тексту і почуття, втілені в ньому.

У вільний час

Перегляньте художній фільм «Григорій Сковорода» (реж. Іван Кавалерідзе).

<http://www.youtube.com/watch?v=F59wMpNLUfo>

Що нового ви дізналися про долю й особистість поета-філософа?

Традиції українського багатоголосся

Традиція багатоголосого співу а капела розвивалася в Україні протягом століть. Кінець XVII — початок XVIII століть вважають періодом розквіту вітчизняного хорового мистецтва. Саме тоді виникає жанр хорового концерту, який знайшов досконале втілення в багатоголосій церковній музиці. Теорію створення таких концертів розробив у XVII столітті Микола Дилецький. Розквітнув цей жанр у XVIII столітті у творчості українських композиторів Максима Березовського, Дмитра Бортнянського та Артемія Веделя.

Музична спадщина **Дмитра Бортнянського** величезна. Він створив понад сто хорових творів, літургійні співи та багато іншого. Церковно-вокальний стиль композитора є вершиною музичного мистецтва доби бароко.

Дмитро Бортнянський
(1751–1825)

Максим Березовський
(1745–1777)

Меморіальна дошка,
присвячена Артемію
Веделю (1767–1806). Київ

У своїй творчості Бортнянський спирався на традиції української духовної музики. Твори композитора сповнені інтонаціями народних пісень, мелодіями багатоголосого українського церковного співу та кобзарського мистецтва. Усе це становило неповторний стиль творів Бортнянського, інтерес до яких не згасає і в наш час.

Д. Бортнянський. Фрагмент концерту № 13 «Ляргетто», «Херувимська» № 7, «Многая літа»

За інтонаційним складом «Ляргетто» — один зі зразків перетворення народних пісенних джерел. Музика сповнена драматизму, звучить широко, протяжно, повільно і наближається до української козацької траурної пісні «Козака несуть».

Перша частина «Херувимської» тиха, спокійна, повільна, із поступовим вступом хорових партій і подальшим розвитком кожної з них. Пронизана яскравим українським мелосом, вона звучить піднесено, із теплим людським почуттям. Друга частина — контрастна — звучить голосно, швидко, переможно. «Многая літа» — урочисте вітання, що виконується тричі.

Академічний камерний хор ім. Д. Бортнянського

Яскравим явищем в історії українського хорового мистецтва є творчість **Максима Березовського**. Він створив новий тип класичного хорового концерту, що поєднав традиції українського хорового мистецтва із західноєвропейськими. Хоровий концерт «Не отвержи мене в пору старості», написаний для чотириголосого хору, є одним із найкращих творів світової духовної музики.

М. Березовський. «Не отвержи мене в пору старості»

Музика **Артемія Веделя** — українського композитора, хорового диригента, видатного співака — глибоко національна, емоційно насичена, яскраво образна. Значне місце у творчості композитора посідає духовна й хорова музика, яка вражає щирістю, задушевністю, глибоким ліризмом і близькістю до народних наспівів.

А. Ведель. «Херувимська»

Традиції українського багатоголосся розвивають у наш час славетні хорові колективи, зокрема Національний заслужений

Академічний народний хор ім. Г. Г. Верьовки

Гурт «Пікардійська терція»

Квартет «Явір»

академічний хор імені Г. Г. Верьовки, Національна академічна хорова капела «Думка», Національна заслужена капела бандуристів України ім. Г. Майбороди та ін.

Українська народна пісня «Туман яром» у виконанні хору імені Г. Г. Верьовки

Як ви вважаєте, чому більшість народних пісень виконуються хором а капела?

Українська народна пісня є окрасою репертуару численних сучасних вокальних і вокально-інструментальних колективів, які передають неперевершену чарівність багатоголосого співу.

Українська народна пісня «Ой чий то кінь стоїть» у виконанні квартету «Явір»

Українські народні пісні «Туман яром», «Щедрик» у виконанні гурту «Пікардійська терція»

Українське багатоголосся заворожує, торкаючись найпоетамніших струн нашої душі. Це високе мистецтво, що живе в пам'яті народу на генетичному рівні, є одним із неперевершених його духовних скарбів.

Запитання та завдання

- * Сформулюйте власну думку щодо значення творчості М. Березовського для української музичної культури.
- * Схарактеризуйте звучання та образний зміст творів Д. Бортнянського й А. Веделя.
- * Чим вразило вас виконання народних пісень у багатоголосому звучанні?

Пізнаємо разом

Підготуйте презентації «Традиції українського багатоголосся в наш час» на прикладі творчості сучасних українських колективів.

У вільний час

Перегляньте фрагмент концерту квартету «Явір» та послухайте виконання жартівливої народної пісні «Гречаники».

<http://www.youtube.com/watch?v=uwBE73C8dDA>

Визначте особливості багатоголосого виконання фольклорних творів.

Нові жанри музичного мистецтва. Фолк-опера

ХХ століття відзначилося виникненням в українській музиці багатьох новітніх напрямів. Це зумовило появу й нових жанрів української опери: моноопери («Листи кохання» Віталія Губаренка), фолк-опери («Ятранні ігри» Ігоря Шамо, «Коли цвіте папороть» Євгена Станковича), рок-опери («Енеїда» і «Ярослав Мудрий» Сергія Будусенка, «Біла ворона» Геннадія Татарченка) та ін.

Сучасну українську музику неможливо уявити без творчості Євгена Станковича, яка здобула визнання не лише на Батьківщині, а й за її межами.

Євген Станкович

Євген Станкович — відомий український композитор, педагог, музичний діяч, Лауреат міжнародних конкурсів та Державної премії ім. Т. Шевченка. У творчому доробку Станковича твори різних жанрів: фолк-опера «Коли цвіте папороть», балети «Ольга», «Прометей», «Ніч перед Різдвом», фолк-балет «Майська ніч», ораторія «Чорна елегія» (присвячена чорнобильській трагедії, музика до 71 кінофільму, інструментальні та вокальні твори. У музиці композитора відчуваються глибинні зв'язки з фольклором, водночас у ній використовуються нові музичні форми.

Одним із перших у вітчизняній музиці композитор застосовує прийоми полістилістики і колажу.

Сцена з фолк-опери Є. Станковича «Коли цвіте папороть»

Колаж — особлива форма використання композитором фрагментів із власних творів або творів інших авторів.

Полістилістика — поєднання в одному творі несумісних або надзвичайно відмінних, різнорідних стилістичних елементів.

Неофольклоризм — оновлення засобів композиції в європейській музиці першої третини ХХ століття шляхом звернення до фольклорних джерел. Напрямок, у якому елементи класичної музики поєднуються з фольклором.

Особливо яскраво напрям неофольклоризму проявився у творчості Мирослава Скорика і Євгена Станковича.

Твори Євгена Станковича розширила тематичні й жанрові обрії української музики і збагатили її новим трактуванням фольклору. Фолк-опера «Коли цвіте папороть» написана за

мотивами творів М. Гоголя і народних легенд, а поетичною основою стали тексти народних пісень. Народні звичаї, повір'я та сучасний підхід до використання пісенно-фольклорного матеріалу допомагають відтворити в музиці чарівний світ народних легенд.

В опері нема чітко визначеного сюжету, а також звичних для цього жанру складників — арій, монологів, дуетів. Складається вона з 3-х дій. Перша змальовує картини з життя Запорозької Січі, друга вводить у світ поетичних купальських обрядів, третя прославляє подвиги народних героїв в ім'я Батьківщини.

Є. Станкович. Фрагмент фолк-опери «Коли цвіте папороть»

Фолк-опера «Коли цвіте папороть» була поставлена 2003 року на сцені Національної опери України за участю Академічного народного хору ім. Г. Г. Верьовки та оркестру народних інструментів. У постановці брала участь народна артистка України Ніна Матвієнко.

Сцена з постановки «Лісова пісня»

Споконвічне прагнення людини жити в гармонії з природою звучить у поетичних легендах нашого народу і творах видатних письменників.

Цікавинка

Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня» розповідає історію кохання міфічної істоти — лісової Мавки і хлопця Лукаша. У цій розповіді символічно розкриваються проблеми взаємодії людини і природи, духовного і матеріального. Незважаючи на те, що розв'язка твору трагічна, «Лісова пісня» є життєствердною за своєю суттю, адже несе в собі думку про вічне відродження природи і любові.

ЛІСОВА ПІСНЯ

Вірші Наталії Кулик

Світанок відбився від чистого плеса,
Втонув у очах у маленької Лесі.
Із того світанку вродилася Мавка
І хлопця зустріла собі на забавку.

Лукашу, Лукашу, як сонечко сяє!
Повір, що на світі нещастя немає.
Є радість, є втіха від рання до рання,
Є пісня весела, є наше кохання.

Та хатньому духу на волі не жити.
Недовго, Лукашу, зумів ти любити.
А слово жорстокеє серденько крає,
Під корінь сокира вербичку рубає.

Лукашу, Лукашу, відкрий свої очі:
Хто власти боїться — злетіти не зможе.

Музика Ірини Кириліної

Ні ясної днини, ні темної ночі,—
І тільки кохання тобі допоможе.

Іздалеку вересень тихо прилинув.
Він сумом осіннім сповив полонину.
Із шурхотом листя вкриває галявку —
То тихо шепоче згорьована Мавка.

Лукашу, Лукашу, невже ти не чуєш:
Я піснею стала, що душу лікує.
Коли заболить, заспівай її стиха,—
У землю піде твоє горе та лихо.

Лукашу, Лукашу, весняної днини
Край вашого поля розквітне калина.
Не руш, не ламай, хай цвіте до остання.
Тобі нагадає про наше кохання.

Ноти

Сцена з балету Є. Станковича «Ніч перед Різдвом»

Запитання та завдання

- * Які засоби музичної виразності найяскравіше відтворюють зміст прослуханого фрагменту фолк-опери Є. Станковича?
- * Розкажіть про ваше ставлення до новітніх явищ в українській музиці.
- * Чим збагатило вас знайомство з фолк-оперою Є. Станковича і взагалі з творчістю сучасного українського композитора?
- * Чому, на вашу думку, у виконанні фолк-опери беруть участь народний хор і оркестр народних інструментів?

У вільний час

Перегляньте фрагмент фолк-опери Є. Станковича «Коли цвіте папороть».

<http://www.youtube.com/watch?v=voR2t0UGjcE>

Як композитор зміг по-новому передати красу народних святкових обрядів на свято Івана Купала?

«Енеїда»: від опери до рок-опери

Класична опера і рок... Мабуть, раніше такий союз неможливо було б уявити. Але історія музичної культури останніх десятиліть свідчить, що їхнє поєднання дало життя новим незвичайним і яскравим жанрам — фолк-опері та рок-опері.

Майже 40 років існування жанру рок-опери в зарубіжній і вітчизняній музиці довело, що цей союз виявився напрочуд міцним. Рок-опера посіла гідне місце на концертних естрадах і в театрах. На основі рок-опер зняті кіно- й телефільми.

Назвіть ознаки оперного жанру в класичному його розумінні. Пригадайте відомі вам опери українських композиторів.

З якими рок-операми ви познайомилися на уроках музичного мистецтва? Чим рок-опера відрізняється від класичної?

Сцена з рок-опери О. Рибникова
«Юнона і Авось»

Сцена з рок-опери Е. Ллойда Веббера
«Ісус Христос — суперзірка»

Сцена з рок-опери Г. Татарченка «Біла ворона»

Опера — це театр, дія. Рок-опера за своєю природою також тяжіє до театру завдяки зовнішнім ефектам, манері сценічної поведінки виконавців, експресивності, видовищності. Таким чином, опера і рок збагатили одне одного: опера відкрила перед роком можливість осмислювати серйозні теми, використовую-

Сцена з рок-опери О. Журбіна «Орфей і Еврідіка»

А. Базилевич. Ілюстрація до поеми «Енеїда»

Кадр із мультфільму «Енеїда» (реж. В. Дахно)

чи багатий арсенал музично-театральних прийомів, а рок надав опері сучасного звучання, уможливив сучасний підхід до висвітлення «вічних сюжетів».

Поміркуйте, чому сюжети рок-опер «Орфей і Еврідіка» та «Біла ворона» актуальні у всі часи.

Чи відомий вам зміст поеми Івана Котляревського «Енеїда»? Як ви познайомилися з цим твором?

«Енеїда» Івана Котляревського — перша українська поема жартівливого комічного характеру, написана народною мовою. Сюжет поеми привертає увагу митців, що творять у різних видах мистецтва, у тому числі й музичного. Найбільш відомою є опера Миколи Лисенка, створена за сюжетом поеми Котляревського. Поєднання української пісенності, лірики, гумору надає твору особливого національного колориту.

М. Лисенко. Фрагменти опери «Енеїда» (на вибір)

Такий яскравий сюжет не міг опинитися поза увагою сучасних музикантів. Саме «Енеїда», створена за мотивами

Сергій Бедусенко

поєми Котляревського, стала однією з перших рок-опер сучасного українського композитора Сергія Бедусенка.

Музика рок-опери «Енеїда» — це сміливий музичний експеримент. На традиційну українську мелодику накладено кілька сучасних музичних стилів: рок, джаз, блюз, регі.

С. Бедусенко. Фрагмент рок-опери «Енеїда»

Запитання та завдання

- * Чим відрізняється мова сучасної рок-опери від мови класичної опери?
- * Сформулюйте власну думку про значення рок-опери для української музичної культури.
- * Що ви знаєте про сучасну рок-оперу та її творців? Яким бачите майбутнє цього жанру?

Пізнаємо разом

Дізнайтеся більше з інших джерел про рок-опери С. Бедусенка.

У вільний час

Перегляньте фрагмент рок-опери «Ісус Христос — суперзірка».

http://www.youtube.com/watch?v=X_mJgVwQ3Qw

Як ви вважаєте, чому Е. Ллойда Веббера зацікавила біблійна історія?

Український балет: звернення до витоків

Українське балетне мистецтво — цікаве поєднання класичних, народно-танцювальних традицій і прийомів сучасної хореографії. Разом із пошуком нових форм і жанрів воно звертається й до витоків — народних джерел і вітчизняної класики.

Класичним твором українського хореографічного мистецтва, у якому знайшла відображення національна тема, є балет **Костянтина Данькевича** «Лілея». Створений за мотивами «Кобзаря» в 1939 році, він був присвячений 125-річчю від дня народження Тараса Шевченка.

Музика твору пронизана народно-пісненими мелодіями, тому його іноді називають «балетом-піснею». Ліричні почуття головних героїв виражаються в натхненному адажіо — одному з найкращих номерів балету.

Костянтин Данькевич
(1905–1985)

Кадр із фільму-балету
«Лілея»
(реж. В. Вронський,
В. Лапокниш)

Сцена з балету «Лілея»

Цікавинка

Теплої літньої ночі на Івана Купала дівчата кидають вінки на воду і загадують свою долю. Заквітчана вінком красуня Лілея привертає погляди парубків, а серед них і Степана. Між хлопцем і дівчиною виникло незвідане досі почуття — кохання. Лілея зі Степаном просять у князя дозволу на заручини. Князь погоджується, але, захоплений красою Лілеї, вирішує розлучити закоханих.

К. Данькевич. Адажіо з балету «Лілея»

Схарактеризуйте музику фрагмента балету «Лілея».

Героїко-романтичний балет за творами великого Кобзаря не міг опинитися поза увагою кінематографістів. Перший українськомовний фільм-балет «Лілея» вийшов на екрани 1958 року, що стало важливою подією у світі хореографічного мистецтва. А у 2003 році з'явилася нова редакція балету. Незважаючи на

Сцена з балету В. Кирейка «Тіні забутих предків»

трагізм сюжету, у творі високо звучить тема всепереможного кохання, самопожертви та відданості — вічних цінностей, актуальних у всі часи.

Традиції «Лілеї» ніби продовжилися в балеті Віталія Кирейка «Тіні забутих предків». Написаний за однойменною повістю М. Коцюбинського, цей твір також близький до фольклорних джерел, у ньому простежується тісний зв'язок із народними традиціями й віруваннями як частин української духовності. Народні образи, характери, побут, обряди надають балету яскравості й видовищності, розкривають самотню красу української культури.

В. Кирейко. Дует Марічки й Івана з балету «Тіні забутих предків»

Поміркуйте, чому сюжет повісті М. Коцюбинського є настільки популярним в українському мистецтві.

Ніжна й прониклива пісня «Чарівна скрипка» нікого не залишить байдужими. Це одна з найкращих і найвідоміших українських естрадних пісень, сповнена високої поезії кохання.

ЧАРІВНА СКРИПКА

Вірші Юрія Рибчинського

Музика Ігоря Поклада

Сіла птаха білокрила на тополю,
Сіло сонце понад вечір за поля.
Покохала, покохала я до болю
Молодого, молодого скрипаля.

Покохала, зачарована струною,
Заблукала у березовім гаю.

І понесла журавлиною весною
В гай зелений своє серце скрипалю.

Йшла до нього, наче місячна царівна,
Йшла до нього, як до березня весна.
І не знала, що та музика чарівна
Не для мене, а для іншої луна.

Ноти

Запитання та завдання

- * Що, на вашу думку, об'єднує музичний матеріал, який прозвучав на уроці?
- * Чи вважаєте ви тему кохання однією з вічних тем мистецтва? Обґрунтуйте свою думку.
- * Поміркуйте, чому до найкращих українських балетів належать саме твори ліричного звучання.

Музичний проект

Підготуйте презентацію «Образи української літератури в музичному (хореографічному) мистецтві».

У вільний час

Перегляньте фрагмент балету К. Данькевича «Лілея».

<http://www.youtube.com/watch?v=qpNvrPi06cQ>

Якими почуттями сповнена музика?

Зміст

Дорогі семикласники!	4
Українська музика: традиції і новаторство.	6
Невичерпне народне джерело.	10
Витоки української опери.	16
Народна основа симфонічної музики.	20
Пісне, душу возвелич!	23
Відлуння народної творчості.	27
Музика Карпат.	31
Класика української пісні	35
Духовні роздуми на всі часи	41
Традиції українського багатоголосся	45
Нові жанри музичного мистецтва. Фолк-опера.	50
«Енеїда»: від опери до рок-опери	55
Український балет: звернення до витоків.	59
Фолк-напрями в сучасній українській музиці	63
Співуча Україна	67
Панорама сучасного музичного життя України.	71
Століття джазу.	76
Американська рапсодія	81
Паризьке танго	85
Поети, що співають свої вірші	90
Рок-музика. Початок легенди	94
«Шоу має тривати!»	100
Чарівність оперети	103
Музичний театр ХХ століття: нові жанри, оновлена мова	106
Нові музичні світи. Електронна музика	111
Новітні музичні явища і вподобання сучасного слухача	116
Видатні постаті музики	121
Лірична сповідь душі	125
Новаторство, що стало класикою	129
Симфонічні фрески	133
Симфонічні полотна	137
Історія кохання, вічна і сучасна	141
Легке і серйозне в музиці	146
Щедрі розсипи великого таланту.	150
Заповіт наступним поколінням	153
Предметний покажчик	156

Навчальне видання

*ХЛЄБНИКОВА Людмила Олександрівна, НАЗЕМНОВА Тетяна Олексіївна,
МІЩЕНКО Наталія Іванівна, ДОРОГАНЬ Людмила Олександрівна*

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Редактор *Гноїнська О. В.*
Технічний редактор *Романова О. В.*
Коректор *Красна Н. В.*

Формат 70х90/16. Гарнітура Журнальна. Ум. друк. арк. 11,7.

ТОВ Видавництво «Ранок».

Свідоцтво ДК № 3322 від 26.11.2008. 61071 Харків, вул. Кібальчича, 27, к. 135.

Для листів: 61045 Харків, а/с 3355. E-mail: office@ranok.com.ua

Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

www.ranok.com.ua